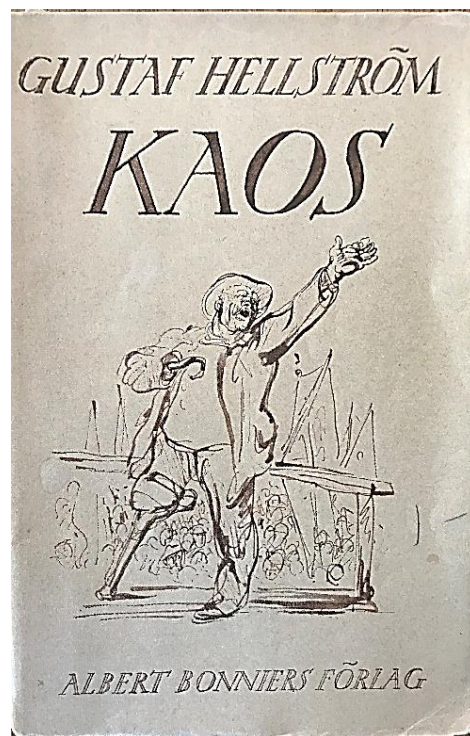

Gustaf Hellströms väg mot KAOS

II

Kaos i Gustaf Hellströms liv

GUSTAF HELLSTRÖM-SÄLLSKAPET

Medlemsblad nr 47. Årgång 24
Våren 2024

ISSN 1653-0268

Innehåll

Om detta nummer av medlemsbladet	2
Ordförandens sida	3
Hugo Karlsson till minne (Roland Persson)	4
”Erland Jansson kan inte vara ett (nid)porträtt av Gustaf Hellström” (Brev från Söderbergsällskapets ordförande Nils Sjöstrand)	5
Kaos i Gustaf Hellströms liv (Lennart Leopold)	7
Inledande sammanfattning	7
Självordstankar och en ny bok	8
Mer om vännen Nils Santessons öde	11
Förlovningen	17
<i>Kaos. En trilogi</i> (1907)	19
Dokument inför årsmötet	25
Hellström-Nytt...	31
Faktaruta om Gustaf Hellström-sällskapet	32

Om detta nummer av medlemsbladet

Medlemsbladet inleds med Rolands ordförandesida, och därefter följer hans minnesord över sällskapets tidigare ordförande Hugo Karlsson.

Söderbergsällskapets ordförande Nils Sjöstrand har skrivit en preliminär kommentar till innehållet i föregående medlemsblad, som ju delvis kretsade kring triangeldramat Hjalmar Söderberg, Maria von Platen och Gustaf Hellström. Karaktären Erland Jansson i dramat *Gertrud* kan inte vara ett porträtt av Gustaf Hellström, instämmer Nils Sjöstrand.

Fortsättningen av medlemsbladet innehåller de avslutande avsnitten av uppsatsen ”Gustaf Hellströms väg mot Kaos”. Tyvärr har undertecknad under en längre tid haft besvär med ögonen, vilket har inneburit att läs- och skrivarbetet fått ransoneras. Jag hade annars tänkt göra sidorna kring Nils Santessons olyckliga öde lite fylligare. Men framför allt tänker jag att framställningen kring Hellströms bok *Kaos* kunde ha fått ökat utrymme. Jag har här i stort sett fått nöja mig med att återge det som jag tog upp redan i mitt föredrag på kulturlunchen 2007. Jag ber om överseende med detta.

På medlemsbladets avslutande sidor finner man dokument och kallelse inför årsmötet.

Red.

Omslagsbilden: Boken *Kaos* kom ursprungligen ut på Ljus förlag 1907, och då med en mycket enkel omslagsdesign (se bild nedan, s. 20). Bilden på häftets framsida visar det mer utarbetade omslaget till den upplaga som gavs ut på Bonniers 1924 i den nya serien ”Skrifter av Gustaf Hellström”.

Ordföranden har ordet

Gustaf Hellström-sällskapet står inför årsmöte. Förutom sedvanliga årsmötesförhandlingar så har vi glädjen att kunna hälsa Mats Petersson välkommen som föredragshållare. Mats är stadens kanske mest eminenta historiker, som i årtionden har behandlat stadens historia i otaliga bidrag till tidskrifter och böcker.

Vi har bett Mats att läsa och ge sin lokalhistoriska syn på *Dagdrömmar*, Gustaf Hellströms första del i den självbiografiska Stellan Petreus -serien. Romanen skildrar Stellans uppväxt under de två sista årtiondena under 1800-talet. Boken kom ut 1921 och inleder en period av litterärt tillbakablickande, som förutom Petreus-serien också omfattar *Snörmakare Lekholm får en idé* och ett antal noveller.

I *Dagdrömmar* beskrivs en ung känslig pojkes uppväxt. Det är förutom den psyko-logiska barndomsskildringen också en skildring av staden Kristianstad årtiondena innan första världskriget. Det är en bild som onekligen berikar och fördjupar vår förståelse av stadens historia. Och det är fortfarande en mycket engagerande läsning.

Gustaf Hellström-sällskapets verksamhet under 2024 kommer att kompletteras i höst med ytterligare två högintressanta evenemang.

Tillsammans med föreningen Gamla Christianstad genomför vi ett möte lördagen den 19 oktober kring tiden och staden som formade Gustaf Hellström. Vi lyfter blicken och sätter in staden och Hellström i sitt central-europeiska sammanhang.

Ingemar Ottosson ger ett europeiskt perspektiv på stadens historia. Anders Björnsson bidrar med ett litterärt perspektiv genom att lyfta fram Hellströms europeiska samtida, och så naturligtvis placeras Gustaf Hellström in i detta sammanhang.

Lite senare i höst, tisdagen 12 november, får vi besök av Ingrid Carlberg, ledamot av Svenska Akademien, som, med utgångspunkt från sin aktuella bok *Marionetterna*, kommer att belysa det klimat av desinformation och antidemokrati som rådde under mellankrigstiden och till vilket Gustaf Hellström och andra samtidsengagerade intellektuella tvingades att förhålla sig. Inte alla kom ur denna period med hedern i behåll.

I ett par artiklar under februari i år har Ingrid Carlberg i *Dagens Nyheter* berört hur desinformation och antidemokratiska strävanden gör sig påminda också i vår egen samtid.

Vi ber att få återkomma till höstens evenemang i vårt nästa medlemsblad.

Roland Persson

Hugo Karlsson till minne

I höstas mottog vi det sorgliga beskedet att Hugo Karlsson avlidit. Hugo var en trogen medlem i Hellström-sällskapet, under många år styrelseledamot och tillika under ett par år sällskapets ordförande.

Hugo lämnar efter sig ett stort tomrum. Det är som uppslagsrik, samvetsgrann och påläst styrelsemedlem och ordförande man minns Hugo. Och kanske inte minst som en mycket stimulerande samtalspartner. Debattglad, alltid snabb att hitta nya infallsvinklar, alltid kunnig och eftertänksam. Samtalen kunde vindla sig länge och väl. Det fanns alltid en ny aspekt att ta hänsyn till.

Under många år deltog Hugo och livskamraten Sylva på Bokmässan i Göteborg. Hellström-sällskapets monter skulle bemannas, frågvisa besökare skulle förse med böcker och broschyrer. Här kom Hugos samtalsförmåga verkligen till sin rätt.

Alla som varit på mässan vet att det blir många timmar i en monter. Visst kommer det besökare, men det är många och långa tillfällen att fördjupa sig i annat intressant. När man fick förmånen att sitta i montern med Hugo blev det mycket diskussioner om Hellström. Eller rättare sagt, det började med någon detalj i Hellströms liv, men snart rörde vi oss i väg mot mycket vida horisonter som kunde innefatta släkten Romanov, uppväxt och socialpsykologi, Birgitta Trotzig och Herbert Tingsten, socialdemokrati och kommunalpolitik m.m. Oförglömliga stunder.

Vi är många som har fått ta del av Hugos vänliga och intressanta personlighet. Vi tar med oss som livsviktig lärdom att man skall behålla sin nyfikenhet och aldrig släppa sin vilja att fortsätta vidga sina horisonter. Tack Hugo!

Roland Persson
ordförande

”Erland Jansson kan inte vara ett (nid)porträtt av Gustaf Hellström”

Brev från Söderbergsällskapets ordförande Nils Sjöstrand

I september skickade Red. det då nyutkomna medlemsbladet (nr 46) till ledamöterna av Söderbergsällskapets styrelse med förhoppning om kommentarer och reaktioner. Sällskapets ordförande Nils Sjöstrand hade då vänligheten att tämligen omgående skicka oss ett mail med nedanstående kommentarer. Kurt Mälarstedt lade därefter ut brevet på sällskapets hemsida, där han också redan hade publicerat vårt medlemsblad. Här återges nu Nils Sjöstrands brev.

Hej Lennart och övriga!

Här några första mera preliminära kommentarer. Då mycket av mitt material för tillfället är nedpackat inför ommöblering av lägenheten har jag mest fått lita på mitt minne och kan minnas fel. Jag ber därför att få återkomma senare.

Det är väl mycket troligt att Hjalmar Söderberg låtit fragment av både Gustaf Hellström och Henning von Melsted ingå i karaktären Erland Jansson. Men när han format denna har annat lagts till. Framförallt det "proletära" i Janssons karaktär. Hellströms bakgrund i ett underofficershem i en regementsstad kan inte ses som proletär – hur mycket av mindervärdeskomplex Hellström än kan ha hyst för den. Inte ens ett underbefälshem kunde ses som proletärt på den tiden. Janssons proletära bakgrund framgår ju av vad Gabriel Lidman säger om honom till Gertrud och inte minst av hans repliker och Söderbergs beskrivning av scenbilden i Första aktens andra scen och Tredje aktens första scen, dvs de stycken i pjäsen, där Gertrud och Jansson samtalar. (" Parkanläggning på en höjd i utkanten av staden - - - Fonden är ett stadslandskap med hyreskaserner, fabriker och ett par kyrktorn. - - -"). Det är Vanadislundens höjd mot det område som då kallades "Sibirien", ett av de mest proletära i den tidens Stockholm som Söderberg anger med sin beskrivning. Jansson är på egen hemmamark. Gertrud på främmande kanske fientlig mark. Jag delar sålunda Lennarts uppfattning att Erland Jansson inte kan vara ett (nid)porträtt av Gustaf Hellström. I dag är för övrigt allt annorlunda på och kring "höjden". Cisternen är inbyggd i en imposant slottsliknande byggnad och Sibirien är lika gentrifierad som övriga Vasastaden. Här bor folk med bostadsrätter och inga proletärer.

Angående Sven Lidmans *Vällust och vedergällning*, som ju är nöjsam att läsa, inte minst för den gamle syndarens uppenbara förtjusning över sin vilda ungdoms dåliga liv och snaskigheter. Lidmans stora upptäckt vid frälsningen var ju, att Gud var lika intresserad av Sven Lidman som Sven Lidman själv var intresserad av Sven Lidman. Men man skall inte svälja allt vad Lidman skriver. Jag brukar vid mina vandringar på Östermalm framhålla, när vi kommer till

huset vid Narvavägen, nära Karlaplan, där Maria von Platen bodde en tid, att Lidmans skildring av mötet med Maria har orimliga detaljer. Av Marias beskrivning av utsikten från hennes rum i brevet till kusinen Agnes, återgiven av Kurt [Mälarstedt] i Parnass 3/2006, framgår att Marias rum låg mot gården och Trädgården, och inte mot Narvavägen. Och om så vore, att hon bytt rum eller fått använda ett rum mot Narvavägen för mötet, så kunde man inte se "Guds varnande finger" i form av Oscarskyrkans torn genom ett fönster inifrån lägenheten, knappast ens om man närmast livsfarligt hängt sig ut från fönstret – huset ligger allt för långt från kyrkan.

Andre opponenter på Reins doktorsavhandling, Herbert Friedländer, kan inte ha hört till dem som överraskats av "fyndet" Maria von Platen i denna. Det framgår av hans nedskrivna intervjumaterial från 1940-talet. Åtminstone Bo Bergman och Ernest Thiel har nämnt henne för honom om jag minns rätt. Bergman nämnde förebilderna till de flesta av personerna i *Den allvarsamma leken*.

Tack för intressant läsning! Allt gott!
Nils

Kaos i Gustaf Hellströms liv

Av Lennart Leopold

Inledande sammanfattning

Här först en kort påminnelse om sådant som framgick redan i förra medlemsbladet (nr 46). För närmare detaljer hänvisar jag dit, en gång för alla.

Våren 1907 gav Hellström ut boken *Kaos. En trilogi*, som innehåller tre noveller. För samtliga huvudpersoner i novellerna har ett tidigare välordnat liv kastats över ända, och bokens titel – *Kaos* – sammanfattar ganska väl tillståndet i deras tankevärld.¹ Boktiteln sammanfattar också vad Hellström själv måste ha känt. Hans liv hade blivit så kaotiskt att han tvingats lämna allt bakom sig för att försöka skapa sig en ny tillvaro utomlands.

När Hellström kom från Lund till Stockholm 1903 hade han en nyligen avklarad fil.kand. i bagaget men också färsk erfarenheter från Bengt Lidforss och dennes unglitterära krets. Han hade publicerat några Frödingpåverkade dikter i en Malmötidning,² men viktigare var att han även hade medverkat med ett par dekadenta dikter i *Majgrefven*, där också bland andra Bengt Lidforss och Vilhelm Ekelund hade lämnat bidrag. Hellström hörde alltså till den litterära gruppering som Albert Engström i ett av skämttidningen *Strix* majnummer 1902 kom att kalla Lundabohemen – ett namn som slog an!

Hösten 1904 publiceras Hellströms första bok, novellsamlingen *Ungkarlar*, som väcker uppmärksamhet för sina osentimentala och ibland lätt cyniska skildringar kring ungas kärleksaffärer. Konservativa kritiker finner den upprörande medan de mer frisinnade tycker att den lovar gott för framtiden, bland dem Hjalmar Söderberg.

Efter debuten lär Hellström känna den unga författarkollegan Sven Lidman och något senare också Sigfrid Siwertz. För dem berättar han ”vilda sagor” om Lundabohemen, och i sina respektive minnesböcker berättar dessa två i sin tur om Gustaf Hellström. Vid det första mötet med Lidman är Hellström i sällskap med tenngjutaren och konstnärsvännen Nils Santesson, och Lidman finner i sin bok anledning att lyfta fram dennes homosexuella läggning.

De nybakade vännerna Lidman och Hellström var under året 1905 ”som ler och långhalm”, och Lidman beskriver hur de under denna tid förde inspirerande samtal och arbetade med var sin bok, i Lidmans fall en diktsamling. På hösten publiceras så Hellströms första roman, *När mannen vaknar*, som i allmänhet uppfattas som en svagare bok än debuten. Intrigen är alltför tunn, menar man. Romanen motsvarar heller inte förväntningarna, eftersom stämningarna och karaktärerna är helt annorlunda. De konservativa är fortsatt missnöjda med karak-

¹ Jfr Bengt Tomsons avhandling *Gustaf Hellström och hans väg till Snörmakare Lekholm får en idé*, 1961, s. 31.

² Se medlemsblad nr 1, 2001, s. 8–11, som kan laddas ned från gustafhellstrom.se

tärerna och deras göranden och låtanden. Mest nöjd är en kvinnlig kritiker – även senare kan man märka att Hellström ofta har de kvinnliga läsarnas öra.

Framåt julen 1905 får Hellström åter kännning av den syfilis som han ådrog sig redan under den första terminen i Lund, höstterminen 1900. Den har nu inträtt i sitt andra stadium och han får sprutbehandling hemma i Kristianstad.

Sjukdomen lägger sig, och han anses smittfri igen. Dock kan ju syfilis i normalfallen ligga kvar latent och den kunde alltså förväntas återkomma. (Vilket skedde i Paris 1911.) Innan han lämnar Kristianstad har fadern och storebror Nils trumfat igenom en ny plan för Gustaf. Han ska få låna pengar om han går med på att ta sig samman och studera till en kansli-examen.

Väl tillbaka i Stockholm inleder han under våren 1906 ett förhållande med den elva år äldre Maria von Platen, som under några år dessförinnan haft ett förhållande med Hjalmar Söderberg. Det kommer dock till en brytning, sedan Hellström råkat försäga sig inför sina vänner Sven Lidman och skådespelaren Ejnar Fröberg – dock utan att nämna hennes namn. Samma majkväll berättar Lidman i sin tur för sin vän Hjalmar Söderberg att Hellström har ett förhållande med en förlupen officersfru från Kristianstad. Söderberg förstår sammanhanget och katastrofen är ett faktum. Maria von Platen bryter definitivt med dem bägge.

Själv mordstankar och en ny bok

Hur Gustaf Hellström själv reagerade på brytningen kan vi faktiskt ha några tankar om. Vi får minnas att han tycks ha haft lätt att fästa sig vid kvinnor han mötte och, om ömsesidigt tycke uppstod, kunde hysa starka förhoppningar om en gemensam framtid. Så hade rimligen skett också i detta fall, och naturligt nog tycks han ha blivit väldigt nedstämd.

Jag måste nu också nämna att Hellström sedan tonåren tycks ha haft återkommande funderingar kring självmord.³ I stunder av förtvivlan och självförakt dök dessa tankar upp som en möjlighet – kanske inte just nu men inom en mer eller mindre nära framtid. Om ett par år skulle han kanske inte finnas längre, tänkte han under sådana dystra stunder.

Hellströms vän John Landquist berättar i uppsatsen ”Mellanhavanden med Gustaf Hellström” om ett samtal som de två hade ”en solig försommardag 1906”: ”Hellström var missmodig och nedslagen; han talade om självmordet”. Landquist berättar fortsättningsvis att han hade avbrutit Hellströms funderingar

med att dekretera: ”Själv mordstanken beror på *en förträngning av medvetandet*.”

Verkan av detta påstående var förvånande. Hellström stannade, vände sig snett mot mig, såg på mig med sina genomträngande blå ögon och sade bara: ”Säger du de, säger du de!” Han hade med sin höga intelligens genast

³ Hellströms funderingar kring självmord sedan tonåren hänger högst sannolikt samman med en ingift morbrors självmord. Se medlemsblad nr 1: 2005, särskilt s. 18–20.

fattat och börjat pröva mycket som kunde få rum i denna sats. Uppmuntrad fortsatte jag att utveckla tanken. [---]⁴

Vi ska inte följa Landquists långa utläggning kring sitt yttrande utan endast konstatera att denne menar att Hellström tog starkt intryck och att det finns ekon av yttrandet både i novellboken *Snödroppen* (1909) och i romanen *Kring en kvinna* (1914).⁵

Hellström ska ju börja studera till kansli-examen enligt överenskommelsen med fadern och storebror Nils, men i stället sitter han under sommaren 1906 i en hyrd stuga på Blockhusudden och skriver på sin nya bok.⁶ Han sviker alltså igen, och någon gång under detta år sker en brytning med fadern. De ska sedan inte träffas på 15 år.

Sannolikt får det återupptagna skrivandet Hellström åter i bättre balans, men under sina promenader på Blockhusudden, längst ut på Djurgården, tycks han ändå ha hittat en osedvanligt lämplig brygga att dränka sig från – utifall att... I själva verket skulle han ju hinna fylla 70 år innan han dog, men tankarna fanns där och självmord eller tankar kring självmord är ett relativt vanligt motiv i hans böcker. Och bryggan på Blockhusudden kom till användning ändå, faktiskt redan i hans nästföljande bok – *Snödroppen*, som skrevs i London och gavs ut på Ljus förlag i Stockholm 1909.

Utan stöd hemifrån får Hellström rimligen allt sämre ekonomi. Vi vet egentligen inte mycket om allt detta, men i Stellan Petreus-romanen *Det var en tjusande idyll...* är det ju så, och på den punkten vågar vi nog anta att boken speglar verkligheten, även om annat är litterära fantasier.

Hellström måste alltså hitta en någorlunda regelbunden försörjning, men det enda han anser sig duga till är att skriva. Skönlitteraturen kan inte försörja honom, så han biter i det sura äpplet och annonserar om arbete på någon tidning. Så i romanen och så också i verkligheten. Det vet vi. Men detta är ytterligare ett slags nederlag, för tidningsfolk har inte särskilt gott borgerligt rykte ännu vid denna tid. Han har tur. Som följd av ett slumpmässigt möte får han ju under hösten ett erbjudande att åka till London för *Dagens Nyheter*s räkning.⁷ Han är visserligen mycket tveksam till att börja med, men så småningom inser han att nöden inte har någon lag.

Något som måste ha bidragit till Hellströms upplevelse av livet som ett kaos var den säkerligen gnagande vetskapen om att Hjalmar Söderbergs drama *Gertrud*

⁴ John Landquist: ”Mellanhavanden med Gustaf Hellström” i *Svensk litteraturtidskrift* 1953, s. 91.

⁵ Landquist, a.a., s. 93.

⁶ I samband med Hellströms 60-årsdag hade bildtidningen *SE* ett helt uppslag där Hellström visar och berättar om stugan på Blockhusudden. Se text och bilder i medlemsblad nr 35, *När bekräftelsen kom. Gustaf Hellström och året 1942*, s. 17–18.

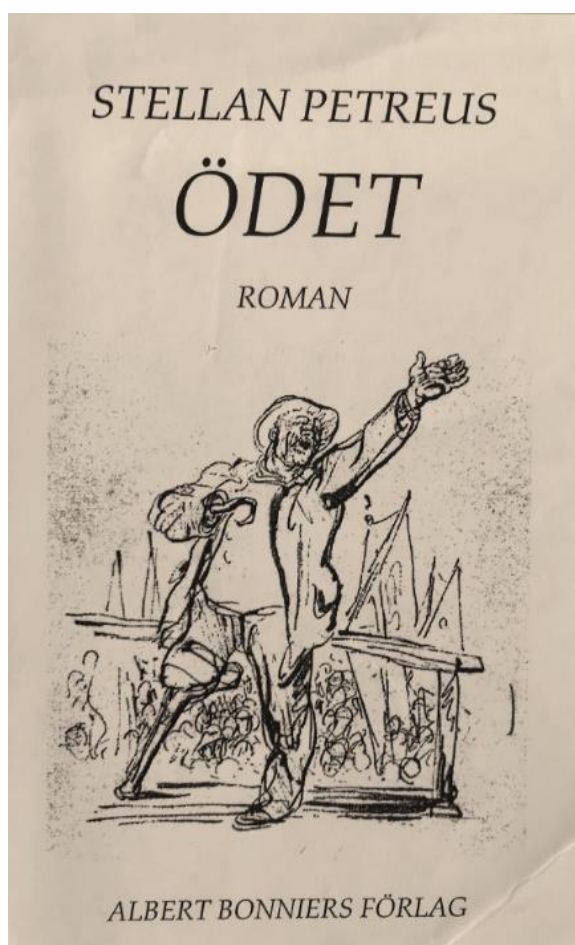
⁷ Se Hellströms uppsats ”London–Paris–New York” i boken *Personligt* (1953).

skulle sättas upp på Dramaten. Detta var rimligen ett starkt orosmoln. Boken publicerades ju under hösten, och premiären skulle ske framåt våren (jfr Medlemsblad nr 46, s. 56). Fanns det någon möjlighet att hans inblandning i verklighetsbakgrunden skulle avslöjas då?

Hellström bryter nästan alla gamla band inför Londonresan, även ett som man kunde tro skulle vara något av det starkaste för en författare – bandet till förläggaren! Det gäller den nya boken. Enligt en notis i *Dagens Nyheter* den 16 oktober 1906 skulle Hellströms nya bok heta *Ödet* och ges ut på Bonniers. Men så blev det ju inte. I stället kom den ut på Ljus förlag i april 1907 och då med titeln *Kaos*.

Namnbytet är förstas intressant. Kanske fann Hellström vid närmare eftertanke att ”Ödet” visserligen passade in på inledningsnovellen, ”Träbenet”, men inte lika bra på de två andra. Dessutom var hans eget liv och egna tankar onekligen tämligen kaotiska under denna tid, så titeln *Kaos* måste ha känts passande på många sätt.

I romanen *Det var en tjusande idyll...* tycks Stellan Petreus debutroman om stadsbudet vara tänkt som en sorts utvidgad version av ”Träbenet”, och då har Hellström tydligen erinrat sig den ursprungliga boktiteln och väljer att använda denna. Stellan debuterar alltså med romanen *Ödet*. Så här tänker jag mig att denna bok hade kunnat se ut, om den hade givits ut i verkligheten:

Varför Hellström bytte förlag vet vi inte med säkerhet, men det måste ha varit oväntat, för han hade redan fått 1 400 kronor i förskott av Karl Otto Bonnier, och som framgått ovan hade den kommande boken dessutom redan omtalats i en notis i *Dagens Nyheter*. Åtminstone en del av förklaringen till uppbrottet tycks ha varit att Hellström inte kände sig tillräckligt uppskattad. De unga författarna nådde i den äldre Bonniers ögon aldrig upp till de direkt föregående generationernas nivå.

Men Hellström hade alltså redan fått pengar av Bonnier. Denna ömtåliga fråga ordnades så att förläggaren Henrik Koppel på Ljus förlag⁸ löste ut honom och alltså tog över Bonniers fordringar på honom.⁹ Men förlaget gick så småningom i konkurs och Hellström återvände till Bonniers 1914.¹⁰

Jag tycker att det är svårt att se Hellströms resa till England som annat än en flykt från det kaos som han hamnat i därhemma. Han flyttade i rätt så stor desperation, förstår man. Det fick bära eller brista!

Exempelvis var han väl knappast något vidare på engelska, för till skillnad mot storebror Nils hade han aldrig läst detta språk i skolan. Dessutom fick han själv bekosta resa och uppehälle m.m. (Det var förmodligen sådant som Bonniers pengar gick till.) Han var inte heller garanterad någon fast lön. Överenskommelsen var i stället att om tidningen tog in det han skrev, så skulle han få 15 öre raden för detta. Annars inget.

Men än var det inte slut med eländet.

Mer om vännen Nils Santesson's öde

I förra medlemsbladet återgavs avsnitt ur Sven Lidmans minnesbok där denne skildrar hur han hemma hos David Sprengel första gången träffar den unge författarkollegan Gustaf Hellström och vid samma tillfälle också dennes vän, konstnären och tenngjutaren Nils Santesson. Här kan av utrymmesskäl inte allt återges som Lidman berättar om ett samtal som han hade med Santesson många år senare,

⁸ Bokförlaget Ljus startades år 1900 och blev snabbt Bonniers främsta konkurrent, sedan Gernandts förlag gått i konkurs 1903. Ljus tog helt enkelt över en del kända författare från Gernandt. Bonniers förlorade dessutom under några år en del av sina egna författare till Henrik Koppels förlag. Inte minst unga författare drogs till Ljus. ”Ofta var det socialt vakna berättare som drogs till den vänstersinnade Koppels förlag”, skriver professor Johan Svedjedal i en uppsats i *Samlaren* 1988 om Ljus förlag (s. 79). Exempel som nämns av Svedjedal på författare som går över till Ljus åtminstone för en tid är Ludvig Nordström, Gustaf Hellström, Hjalmar Bergman och Vilhelm Ekelund.

⁹ Per I. Gedin: *Litteraturens örtagårdsmästare. Karl Otto Bonnier och hans tid*, 2003, Stockholm: Albert Bonniers förlag, s. 476.

¹⁰ Bengt Tomson skriver i sin avhandling att Ljus förlag i augusti 1914 såldes till AB P.A. Norstedt & Söner. I detta förlags arkiv hade han funnit kopior av Koppels brev till Hellström men inga andra handlingar. Se vidare i Bengt Tomson, *Gustaf Hellström och hans väg till Snörmakare Lekholm får en idé* (1961), s. 83 samt s. 261, not 5.

då han bättre kunde förstå livstragiken. Men bland annat hade Santesson berättat om sin uppväxt och ungdom:

Samtidigt hade [Nils Santesson] vaknat till medvetande om sin homosexuella läggning.

Han skildrade för mig, hur förtvivlat djupt denna passion var ett med hans väsen och instinkter. Hur han upplevde en naken ynglingagestalt med samma våldsamma, nästan tragiska psykofysiska smärta med vilken jag upplevde den åtrådda kvinnokroppen.

Och så de hemska vardagliga sexuella verkligheterna och möjligheterna.

Så fortsätter Lidman sin skildring från året 1905:

Efter vårt första sammanträffande hos David Sprengel råkade jag [Nils] några gånger under det följande året. Jag bemötte honom alltid med lyckande överlägset skämt. Fann honom intetsägande och ointressant. [---]

Jag förvånar mig över hur blockdövstum jag var inför hans omvändelsekris och hans upplevelser som katolik. Allt detta intresserade mig över huvud taget inte. [---] Jag hade också djupt i mitt väsen intrycken från mina pojkårs bävan inför Nya testamentets ord i engelska bibelsällskapets edition:

”Drängaskändare.”

När Gustaf Hellström försvann till London, upphörde varje slags kontakt mellan [Santesson] och mig. [---] (s. 55)

Det är svårt att veta om Sven Lidman har avsett att lägga in någon underförstådd mening i den sist citerade anmärkningen, men Hellström var sedan tiden i Lund van vid att en del av vännerna eller bekantskaperna inom de Lidforsiska kretsarna hade homosexuell läggning, och att de åtminstone inom den egna kretsen tycks ha varit mer eller mindre öppna med detta. Under tiden i Senlis åren 1912–14 var Hellströms två bästa vänner där, konstnären Nils Dardel och konstsamlaren Wilhelm Uhde, homosexuella. Så även den unge konstnären Ivan Lönnberg, som hälsade på ibland. Nils Santesson var alltså inte någon anmärkningsvärd eller udda bekantskap för Gustaf Hellström, även om Sven Lidman kan ha trott det – man talade väl knappast om dessa saker.

I vilket fall som helst var den egentliga anledningen till att Lidman inte hade vidare kontakt med Santesson knappast enbart den att Gustaf Hellström försvann till London. Som vi ska se var sanningen betydligt mer dramatisk. Men vi börjar ändå i London.

Med start den 20 januari 1907 skickade Hellström sina första artiklar från den engelska huvudstaden. Det måste ha varit spännande, uppjagade dagar som

han genomgick innan han fann artiklarna i tidningen. Skulle de alls komma med? Skulle hans vågspel lyckas?

Men visst kom de in, och det gick fort! Den 24 januari, med start redan på B-numrets första sida,¹¹ finner vi artikeln ”Den nya tron i London”, som är daterad ”London den 20 januari”. Redan dagen efter (25/1) avtrycks likaledes på B-numrets första sida ”Englands rösträttskvinnor bilda eget parlament”, som är daterad ”LONDON den 22 januari”. Bägge dessa artiklar är signerade Gustaf Hellström och försedda med anmärkningen ”*Privat för Dagens Nyheter*”.

Den kvinnliga rösträttsrörelsen var ett verkligt fynd. Intresset för ämnet blev stort och Hellström återkom till det ett flertal gånger.

Men redan samma dag, denna gång på sidan 3 i A-numret, finner vi att Hellström snappat upp ytterligare ett intresseväckande ämne – ett uppmärksammat mord: ”Framstående Londonköpman skjuten af sin son. Familjetragedi som slutar med fadermord”. *Dagens Nyheter*s redaktion var snabb – det osignerade telegrammet var avsänt den 24 januari och publicerades alltså redan följande dag (25/1).¹²

Vi vet inte hur Hellström fick tillgång till *Dagens Nyheter*, om tidningarna skickades till honom dag för dag eller om de först samlades, exempelvis veckovis. En viss eftersläpning måste man i alla fall tänka sig.

Spännande dagar, alltså. Hellström måste ha lusläst tidningarna när de väl nådde honom. Men redan tre dagar innan han äntligen fick se sina egna texter i tidningen, måste en ytterligare anspänning ha tillstött. På A-numrets tredje sida i *Dagens Nyheter* av den 21 januari kunde han nämligen läsa en artikel med braskande rubriker och ett närmast sensationslystet innehåll. Här ska delar av artikeln återges, och även delar av den som publicerades dagen efter. Det handlar om stockholmsvännen Nils Santesson.

¹¹ Av trycktekniska skäl kunde man på *Dagens Nyheter* ännu bara skapa fyrsidiga tidningar. Detta kompensades genom att tidningen vissa dagar kom i två delar, benämnda A-numret respektive B-numret.

¹² Såväl rösträttsartiklarna som telegrammen och artiklarna om det sensationella mordet med efterföljande rättegång finns omtryckta i Gustaf Hellström-sällskapets bok *Reporter i världens största stad. Gustaf Hellström i London 1907–10*.

Känd stockholmare häktad för homosexuella brott.

Hans offer begår självmordsförsök.
Fabrikör Nils Santesson inför rätta i dag.

Ett självmordsförsök af en ung tenngjuteriarbetare och ett bref som den lefnadströtte skrifvit innan han jagade sig en kula för pannan har här i Stockholm gett uppslaget till en sedlighetsaffär af samma ruskiga slag som den som nyligen upprörde den danska hufvudstaden. Finner sig polisen här liksom den köpenhamnska af det gjorda föranlåten att forska vidare, torde den också kunna få samma omfattning. Hittills ha polisens åtgöranden inskränkt sig till ett fall, men där ha de[t] också ledt till häktning. Den i mycket vida kretsar i hufvudstaden kände innehafvaren af Gamla Santessonska tenngjuteriet, fabrikör Nils Santesson, har häktats och kommer att i dag för första gången undergå rannsaking inför Stockholms rådhusrätt. Han erkänner öppet de ruskigheter han anklagats för, men vägrar att uppge några medbrottslingar.

Det icke minst ruskiga i saken är att hans offer, hvars självmordsförsök och bekännelse ledt till Santessons häktning, så som arbetare på den Santessonska verkstaden stått i underordningsförhållande till sin förförare och därtill, när förförandet ägde rum, ännu var blott en 18-årig yngling. Hans namn är Karl Wilhelm Brandt och han ligger för närvarande under vård på Maria sjukhus. Dit fördes han en dag i julveckan efter att i sin bostad, Katarina Kyrkobacke 5, ha skjutit sig en kula genom hufvudet för att få slut på ett lif som han själf ansåg glädjelöst och värdelöst.

Polisen fick kännedom om saken själfva nyårsafton, då Brandts fader, som rest hit från den skånska stad där han bor, kom in för att lämna ett bref som man funnit i det rum där sonen skjutit sig. Det berättar hela historien.

[---] *Här utesluts brevet samt redogörelserna kring "förförelsen".*

Efter det första förhöret med Brandt lät detektivpolisen anhålla Santesson i hans bostad, Hälsingegatan 7. Förhörd erkände han sitt brottsliga förhållande till Brandt. Han förnekar dock att han utöfvat något som helst tvång. Han medger att det varit han som tagit initiativet, men förklarar att det förefallit honom som om Brandt hade samma böjelser som han själf.

Santesson medger att han stått i förhållande äfven till andra män och ynglingar, men han vägrar bestämdt "af moraliska skäl" att uppgifva hvilka dessa personer äro.

Santesson är född den 18 maj 1873 i Klara församling.¹³

¹³ I *DN* står felaktigt 1863, vilket rättats här.

Nils Santessons förnekade inte förhållandet med Brandt, men i mångt och mycket överensstämde inte hans version med den unge mannens redogörelse för omständigheterna kring det. Detta framgick av det rättegångsreferat som man kunde läsa i *Dagens Nyheter* redan följande dag. Även denna artikel är kortad här nedan:

**Dom i sedlighetsaffären; 10 månaders straffarbete.
Fabrikör Santesson förklarar sig ha blifvit förd
på afvägar af en bok om sexuella abnormiteter.**

Efter blott omkring en timmes rannsaking inför lyckta dörrar fällde rådhusrättens sjätte afdelning i går sin på 10 månaders straffarbete lydande dom öfver fabrikör N. Santesson för hans andel i den i går refererade ruskiga sedlighetsaffären. Genom att på detta sätt hastigast möjligt göra slut på saken sade domstolen tydligt nog ifrån att den ej ville ta på sig den omfattning ett mera energiskt forskande efter medbrotslingar möjligen skulle kunna bibringa affären. Det blef verkligen också tillräckligt med vidrigheter redan af denna enda rannsakingstimme.

Då målet vid 1-tiden skulle uppropas, hade en mängd nyfikna flockats till domsalen. De fingo emellertid samtliga afträda; rådman Tomason, som satt som ordförande – som allmän åklagare fungerade stadsfiskal Valentin –, tillät inga andra än pressens representanter att öfvervara förhandlingarna.

Den anklagade, en ganska känd Stockholmstyp, med intressant, något blaseradt utseende, fick först redogöra för sina lefnadsomständigheter. Född i Klara församling 1873, gick han först i Jakobs läroverk och sedan i realskola, där han slutade hösten 1892. Sedan vistades han 1½ år i hemmet och företog därefter en utomlandsresa, som varade i tre år. Under denna tid tog han privat undervisning i Österrike och Tyrolen, hufvudsakligast i latin och grekiska, för att kunna bedrifva arkeologiska studier. Efter hemkomsten 1898 inträdde han i faderns affär, hvars innehafvare han blef följande år. Han ombildade affären 1901 till aktiebolaget Gamla Santessonska tenngjuteriet, hvilket han lämnade i höst för att sysselsätta sig med bildandet af ett större bolag, som skulle öfverta gjuteriet.

Brandts berättelse om förhållandet till Santesson upplästes ur polisprotokollet och på förfrågan om det var sant svarade den tilltalade att det delvis var sant, delvis osant. Vid särskilda frågor, som ordföranden framställde, måste han dock erkänna att de ruskigheter Brandt blottat i hufvudsak voro riktiga. Han förnekade dock att förhållandet pågått till midsommar 1904; det hade, förklarade han, upphört redan året förut.

[---]

Rättens ordförande sporde den tilltalade huru han kommit in på de vidrigheter som nu fört honom i lagens våld. Santesson omtalade då att han

under sin uppväxttid ofta blifvit utsatt för skamliga förslag, men bekämpat faran och varit fast besluten att lefva i celibat. I sitt 27:e år hade han emellertid kommit att köpa ett arbete, ”Sympatia sexualis”, som skildrade sexuella abnormiteter. Efter läsningen hade han känt böjelse för onaturliga utsväfningar och han hänvände sig då till en läkare. På dennas inrådan inledde han då en förbindelse med en kvinna, men denna bekantskap hade just upphört då han träffade Brandt.

– Anser ni det icke nödvändigt att en läkare undersöker ert tillstånd? frågade domaren.

– Jag kan icke anse det behöfligt, ty jag har aldrig misstänkt mig äga abnorm sinnesbeskaffenhet. Och hva[d] perversiteten angår, så träffas den mycket ofta här i samhället, äfven hos personer i framträdande ställningar.

Santesson anhöll att snarast möjligt få sin dom för att icke alltför länge hindras i sina affärer, om hans rykte ännu icke blifvit så förstördt att han ej längre kunde fortsätta. Han ville vidare ha afdrag för den tid han suttit häktad och framhöll som förmildrande omständighet att han genast aflagt öppen bekännelse och erkänt mycket mer än han någonsin behöft göra. Den tilltalade afgaf rediga och bestämda svar, men man kunde lätt bl. a. af de nervösa armrörelserna och det så gott som ständiga vridandet af händerna förstå den nervösa upphetsning hvori han befann sig.

Efter en stunds öfverläggning meddelade domstolen utslaget, enligt hvilket Santesson med stöd af kap. 18 § 10 strafflagen – som stadgar straffarbete i högst 2 år – skall hållas till straffarbete i 10 månader.

Santessons oro framträdde starkare vid domens afkunnande, men han lämnade rättssalen jämförelsevis behärskad.

Enligt en notis i *DN* den 29 januari dömdes tenngjutararbetaren Karl Wilhelm Brandt till tre månaders straffarbete, men villkorligt.

Nils Santesson kom efter avtjänat straff att lämna landet. Vi finner honom och bland andra Gustaf Hellström avtecknade på bilder av konstnären Arvid Fougstedt i Paris åren före och under första världskriget. När Santesson återvände till Stockholm efter kriget uppmärksammades detta genast i sensationspressen. I själva verket förgiftade åtalet hans liv under alla år ända fram till hans död 1960.¹⁴

¹⁴ Tips för vidare läsning: Greger Emans två kapitel ”1907: Det homosexuella genombrottet” och ”Nils Santessons femtioåriga helvete” i boken *Sympatiens hemlighetsfulla makt*, red. Göran Söderström.

Gustaf Hellström och Ulla Bjerne bland skandinaver i Frankrike. Stående kompositören H. M. Melchers [t.v.] och skulptören Nils E. Santesson [t.h.]. Sittande iklädda mörka hattar: t.v. den norske läkaren Bjarne Eide, t.h. målaren Sven Westman. Mannen som vänder ryggen åt åskådaren är vicekonsul Nils Conradi. I förgrunden Arvid Fougstedt, som gjort teckningen. (Bild och bildtext hämtade ur Bengt Tomsons avhandling, s. 240.)

Förlovningen

Som vi sett hade Hellströms liv blivit kaotiskt i överkant. Han kunde inte försörja sig och han hade i stort sett brutit med allt och alla. Men som framgick redan i förra medlemsbladet hade han ju innan han lämnade Sverige faktiskt förlovat sig med Ida Théel från Stocksund. Detta enligt en annons på *Dagens Nyheter* förstasida fredagen den 11 januari 1907. Antagligen hade det skett utan alltför lång betänketid. Åtminstone senare i livet brukade han slå till snabbt i sådana fall – innan han skulle börja tvivla. Han var 24 år fyllda och hon ett par år äldre.¹⁵ Hur

¹⁵ Idas levnadsår blev 1880–1959. Hon kan sägas ha varit av fin familj. Hennes mor Helene Gabrielle (1855–1937) var född Nauckhoff, en adelsläkt med anor från Estland. I dopet hade dottern förutom mormoderns namn Ida begåvats med de i våra öron lätt exotiska namnen Zaphira Jacqueline. Det första efter sin farmor och det andra efter sin faster. (Namnuppgifterna har jag funnit med hjälp av släktforskningsresursen *geni.com*.) Idas far Gustaf Jakob [kallad Gösta] Théel (1846–1885) var fil.dr. Han titulerades ”protokollsekreterare” och var knuten dels till kungliga hovexpeditionen som kanslist och dels till Riksarkivet som e.o. amanuens. Året 1884 blev han utnämnd till riddare av Dannebrogorden. Men redan året efter avled han, i en ålder av 38 år. (Uppgifter hittade i notiser i *Dagens Nyheter* 10/11 1880, 27/6 1884 samt 5/8 1885.) Då kan Ida bara ha varit fem år gammal. Hur kan nu Gustaf Hellström ha kommit i kontakt med Ida och hennes familj? Troligtvis genom hennes bror Henrik Théel (1882–1968), som var

länge de hade känt varandra är inte känt, men dikten ”Iselin”, som publicerades i *Dagens Nyheter* den 2 december, bör vara riktad till henne.

Iselin.

Iselin, Iselin, drottningen min,
din lefnad ville jag smycka
med blommor och sommar och festligaste sinn
och mänskornas stoltaste lycka.

Mitt hjärta är starkt, men min hand är svag
att hjälpa och värna och skydda,
jag önskar det grydde en solskensdag
för ditt öga, då alla de flydda,
de soliga dagar du älskat och drömt
blefvo fjärran och dunkelt och intet och glömdt
för den solskensdag jag dig önskar.

Så låtom oss bygga i trygghet och tro
ett hem för spörjande hjärtan
och söfva med varsamma händer till ro
tankarnas tvifvel och smärtan.

Likt Abels offer vi tända ett bål,
att blossa och brinna och stiga
till himlarnas blånad och mänskornas mål,
där ord bli tunga och tiga,

där sorgen blir lycka och lyckan blir gråt
och allting blir kärlekens like.
– Så låtom oss leende följas åt
in i kärlekens signade rike!

Gustaf Hellström

Vilka Idas och Gustafs gemensamma planer är vet vi inte och får heller aldrig veta. Förlovningen slås nämligen upp efter ett par månader.¹⁶ Brytningen har inte att göra med resan till London och det nya reporterlivet, utan det är det gamla bohemiska författarlivet som spökar. Gustaf har förstås vänner kvar i Stockholm men han har också skaffat sig ovänner där (de benämns ”de onda” i Algot Ruhes brev här nedan), och nu har ogynnsamma rykten nått fram till Idas familj. Inte minst har man väl skvallrat om att Gustaf setts i sällskap med den enligt tidens synsätt brottslige, numera riksbeckante Nils Santesson.

jämnaårig med Gustaf och verksam som målare och tecknare i skämttidningar. De bör med andra ord ha umgåtts i samma kretsar.

¹⁶ Några år senare (1911) skulle Ida Théel i stället komma att gifta sig med Charles Dickson, blivande bankdirektör.

I ett brev till vännen och författarkollegan Algot Ruhe berättar Gustaf om sin olycka. Brevet är inte bevarat men vännens tröstande svar den 2 april 1907 talar sitt tydliga språk.¹⁷ Bengt Tomson sammanfattar först: ”Ruhe diskuterar Hellströms möjligheter att inför fästmöns familj ådagalägga, att han förändrats och icke motsvarar det rykte som blivit hans öde.” Tomson citerar sedan ur brevet:

För mskor av vår läggning och sysselsättning är social aktning tämligen umbärlig och kanske omöjlig att uppnå mer än i stunder av stor framgång. Det låter illa när beskyllningarna refereras: skulder, sjukdom, laster, dåligt umgänge ... Men vem har grubblat över dessa fador bittrare än man själv, deras offer? Hur kan man då (i längden) förbluffas över att de även skrämmer andra, som dväljas i ljusare regioner? – Men, som sagt, den viktigare frågan: Bör Du kämpa Dig fram till ett mönsteräktenskap eller låta de onda få övertaget här och Du sedan på en annan väg söka nå fulländningen för Dig själv? – om den [frågan] vet jag intet.

Brevet sammanfattar rätt väl vad de två medlemsbladen har handlat om, nämligen skulder, sjukdom, laster och dåligt umgänge – och en del därtill! Och nog hade Hellström grubblat över dessa saker! Om detta vittnar inte minst hans nya bok, *Kaos, en trilogi*. Vi kommer till den nu.

Kaos. En trilogi (1907)

Boken *Kaos. En trilogi* kom ursprungligen ut på Ljus förlag och med ett enkelt omslag (se bild på nästa sida). Den innehåller novellerna ”Träbenet”, ”Tomrummet” samt ”Professorn och mänskovärdet”. Samtliga är i boken daterade 1906.

Det är tre relativt långa noveller, men ”Träbenet” är den mest omfattande och den som har uppmärksammats mest. Redan den samtida kritiken lyfte fram den. Också författaren själv hade ett gott öga till novellen. I ett brev till Åke Bonnier (22/11 1923) resonerar Hellström om att ”Träbenet” nog skulle göra sig bra som film:

Den bör, om den arrangeras väl, sakna hvarken lustigt småborgerliga eller sentimentalt tragiska poänger. Också en och annan dramatisk sådan, som när stadsbudet blir öfverkördt. Dessutom tycker jag det skulle kunna skapas bra typer ur den: den svenske förfallne fyllbulten är ju alltid gouterad af sina landsmän. Och till sist: inspelningen bör ju inte bli så dyrbar, eftersom allt rör sig i så små förhållanden.

¹⁷ Under de tidiga åren sparade Hellström inte brev i allmänhet, men Algot Ruhe hade för vana att skriva kopior av sina brev innan de avsändes. Dessa kopior tycks inte alltid motsvara originalen till hundra procent. Exempelvis har jag funnit att utslutningar och förkortningar förekommer. Avskriften av just detta brev har jag dock inte haft tillgång till. Det citeras i stället efter Bengt Tomsons avhandling, s. 226–227.

”Träbenet” (knappt 70 sidor)

”Träbenet” är alltså en tragikomisk novell. Innehållet är i korthet följande: stadsbudet Bohlin har en skötsam och rejäl hustru och de har en son. Bohlin är själv skötsam och ansedd i sitt yrke, men en dag råkar han på stationen komma i vägen för ett inkommande tåg och förlorar en hand och ett ben. Staden är för övrigt lätt att identifiera som Kristianstad, även om inte namnet nämns.

Stadsbudet Bohlin hamnar i tidningen och det ordnas en insamling så att han får ett stiligt träben i stället. Allt detta gör honom till en början väldigt uppmärksam och han känner sig på något sätt utkorad. Men nu är han ju oförmögen att utföra ett normalt arbete och i stället börjar han fundera. Han är egentligen inte intellektuellt lagd, men det förstår han ju inte själv. I stället börjar han få höga tankar om sig själv och sin egen ökade betydelse. Sedan börjar han engagera sig i sociala frågor. Särskilt frågan om arbetarnas olycksförsäkring intresserar honom, naturligt nog.

Bohlin får alltså höga tankar om sig själv som person, men han är rätt ensam om detta. Hans engagemang i arbetarfrågor slutar med att han gör sig omöjlig i samband med ett demonstrationståg.

Under en kortare tid lockas han nu istället av religionen, men det går över sedan han hamnat i en pinsam situation.

Bohlin börjar sedan allt mer att förlora fotfästet i tillvaron, och det blir inte bättre av att han börjar synas i dåligt sällskap på stan – den tidens A-lagare. Han hamnar utanför det normala samhällets gemenskap, blir supig och har svårt att hålla tyst. Därför råkar han ”ofta i klammeri med ordningsmakten”. Böterna får hustrun betala. Både polisen och hustrun önskar inget hellre än att han ska gå och dränka sig. ”Men ej ens till det hade han vett.”

Det han lever för nu är att sonen ska bli student. Han inbillar sig att också hans egen person höjs genom sonens framgångar i skolan. Men när den stora dagen kommer vågar han inte sig fram för att gratulera.

Bohlin har levt på en livslögn. Han är inte alls beundrad i staden. I stället ler man bakom hans rygg. När insikten om hans förfelade liv plötsligt infinner sig beslutar han sig hastigt och lustigt för att begå självmord – men också detta misslyckas i den avgörande stunden, och situationen får då i stället drag av komik: han stapplar i alltför hög fart fram till åkanten. I sista sekunden tvekar han och vinglar till. Men hans träben har samtidigt råkat fastna i en håla mellan två stenar. Träbenet lossnar från benstumpen och så trillar han i vattnet med ett ljudligt plask – endast för att ur det långgrunda vattnet räddas av en polis och några andra tillskyndande. Kvar mellan stenarna står hans träben upprest som ett ”trasigt gravkors”. Det försupna stadsbudet räddas alltså till livet, men det blir en snöplig reträtt: ”Två poliser buro honom hem i stadsbudsforeningens bår.”¹⁸

Det är inte svårt att finna paralleller mellan stadsbudet Bohlins öde och Hellströms dåvarande situation.

Liksom Bohlin kan Hellström ibland plågas av att han tycks vara oförmögen att sköta ett vanligt och socialt accepterat arbete. Det är ett handikapp, så att säga.

Hellström har insett att hans närmaste ser honom som en svikare och att de ser ner på det han gör. Själv kan han också tvivla. Tanken har slagit honom att han lever i en drömvärld och att han kanske överskattar sin förmåga som intellektuell och som författare.

Hellström har hamnat utanför den borgerliga samhällsgemenskapen. Enligt vissa har han dåligt umgänge. Han har samtidigt brutit med fadern, och risken tycks stor att han ska gå ner sig helt. Självmordet kan vara en lösning, men det steget förmår han inte ta.

”Tomrummet” (knappt 35 sidor)

Om ”Träbenet” är en tragikomisk berättelse, så förmedlar novellen ”Tomrummet” en alltigenom tung och allvarlig historia. Här finns ingen plats för komik.

Det handlar om en häradshövding som i egenskap av domare dagligen möter mer eller mindre förhårdade eller förvirrade brottslingar. Men han ser dem bortom skranket, och de tycks honom tillhöra en annan värld än hans egen.

Under en middag samtalar man kring ärftlighetsfrågan och dess betydelse för sambandet mellan föräldrar och barn. På så vis planteras en tanke som blir viktig senare i novellen.

Häradshövdingen är änklings sedan många år, men han har sonen Einar som studerar straffrätt i Uppsala. Denne Einar har ibland gjort honom orolig. Han verk- ar känslolös, och som barn kunde han exempelvis roa sig med att rycka vingarna av flugor.

¹⁸ Gustaf Hellström, *Kaos. En trilogi*, s. 74.

När häradshövdingen kommer hem på kvällen finner han ett brev från en bank (s. 84). Det tar en stund innan han helt inser att sonen Einar har tagit ut pengar i sin fars namn. Einar är en förfalskare! Häradshövdingen känner hur den brottets smutsiga värld som han annars bara möter i domstolen nu har börjat invadera hans egen värld.

Fadern låter hämta hem sonen från Uppsala. Denne verkar oförstående och visar ingen ånger. Fadern väntar sig att sonen ska söka upp honom på rummet för att tala ut. När vi läser nedanstående kan vi gärna uppmärksamma det suggestiva bildspråket i det tredje stycket:

Men då han hörde Einars steg förbi sin dörr och såg honom gå utför trappan med en cigarrett i munnen, och betraktande sina naglar, drog ett leende över hans ansikte, hemskt och överlägset, fullt av förakt.

Einar är feg, tänkte han, han söker gömma sig undan, undvika, gå fri från straff.

Och plötsligt slätades leendet ut, dragen förvredos till en grimas, han tyckte sig se in i något lumpet och lågt. Einars karaktär smulades i hans tankar sönder till en massa smådelar, föraktliga och simpla, och känslan av blodsband med denna själ pinade honom som smuts på kroppen. Och samtidigt gjorde det honom förskräckt. Han stirrade in i ett myller av allt det han sett från en högre plats och varit skild från genom ett skrank och ett bord. Men nu klättrade allt detta över skranket, upp på bordet, över bibeln bort till hans domarstol i segrande försök att kväva hans egen oförvitlighet och bemäktiga sig hans egen plats med de smutsiga händerna vilande på stolens mäktiga karmstöd. (*Kaos* 1907, s. 89; *Kaos* 1924, s. 90f)

Det går en tid. En dag råkar fadern få se hur sonen Einar njutningsfullt plågar en döende råtta ute i stallet. Han blir allt mer övertygad om att det finns något sjukligt hos sonen och tar honom till en läkare. Läkaren finner inget kroppsligt fel, men i enrum berättar fadern om sonens grymhet och okänslighet mot djur och bristen på ansvarskänsla.

Också läkaren finner nu att Einar är ”moraliskt defekt”. Kan det finnas någon orsak? Har han som pojke fallit på huvudet?

Nu vänder berättelsen, så att den egentliga skulden kommer att föras över på fadern. Fadern erinrar sig nämligen något som han under många år förträngt. Han hade ju en gång haft en sjukdom som gjort att han inte borde sätta barn till världen. Han hade också bestämt sig för att aldrig göra det.

Han undvek länge att fästa sig vid ärbara unga kvinnor. Men efter några år träffade han en fränskild kvinna, som var ett par år äldre än han själv. Han drog sig åter undan, men hon fordrade att få veta varför. Han berättade då som det var, men hon ville ändå gifta sig med honom:

Det föreföll honom pinsamt att mera vidröra detta ämne. Han trodde på hennes erfarenhet, och den tanken slog sig fast i honom, att hon från sitt förra äktenskap kanske gjort något rön, som ställde henne fri.

Efter stor tvekan bestämde han sig alltså. De gifte sig och fick efter ett par år sonen Einar. I början var han mycket orolig för sonens hälsa, men denne verkade normal till kroppen och så hade fadern förträngt alltihopa.

I novellens nutid dyker all denna ångest upp igen. Är han kanske själv skuld till sonens själsliga tillstånd?

Berättelsen är inte slut, men jag avslutar referatet där. I denna novell möter vi alltså förfalskningstemat, jag tror för första gången i Hellströms författarskap. Det återkommer sedan flera gånger, och det tycks vara Hellströms indirekta sätt att bearbeta sin upplevda skuld till fadern: att han under lundaåren lurat till sig medel att bekosta sina ur yrkessynpunkt värdelösa studier, och att han under stockholmsåren knappt ens försökt studera utan i stället ägnat sig åt sitt ur försörjningssynpunkt värdelösa skönlitterära skrivande.

När novellen vänder och fadern inser sin skuld är det rimligtvis Hellströms egen sjukdom som ligger bakom. Man anar hur han under sömlösa nätter har ältat den typen av tankar. Syfilis kan ju ligga latent under många år. Skulle han någonsin kunna skaffa barn?¹⁹ Här i novellen skriver han fram de möjliga konsekvenserna av sin sjukdom och han funderar samtidigt kring frågor som människans samvete och vilket ansvar hon har för sitt och sina närmastes liv. Den frånskilda kvinnan i novellen är äldre än sin nya man, och det är kanske inte alltför långsökt att tänka på Hellströms förhållande till Maria von Platen våren 1906.

”Professorn eller mänskovärdet” (drygt 40 sidor)

Novellen ”Professorn eller mänskovärdet” är återigen något helt annat. Den tar upp ett ömtåligt ämne, men gör det på ett stundom ganska humoristiskt sätt – utan att den underliggande sociala problematiken nonchaleras. Handlingen rör de enkla flickorna på en bordell, som är inrymd i ett långsträckt gråbrunt tvåvåningshus vilket till det yttre sett sina bästa dagar. Dock finns det portvakt, och i fönsterna hänger dyrbara gardiner.

Berättarrösten följer flickorna kollektivt, så att säga, berättar inkännande ur deras synvinkel och refererar deras tankar. De har skilda bakgrunder, men de har i allmänhet haft en mycket torftig skolgång (ingen alls i något fall) och de har väldigt lite begrepp om vad som rör sig i världen och samhället.

Man får god inblick i miljön och de personer som rör sig där. Två gånger i veckan skjutsas flickorna till läkarundersökning – sådan är lagen. Det är inte alltid alla som får komma tillbaka.

¹⁹ Jfr det som i medlemsblad nr 46 (s. 40f) sägs om Hellströms syfilis och om St Görans sjukhus och vårdhemmet där för syfilismittade barn.

En dag inträffar så något oerhört. En av flickorna är allvarligt sjuk och måste ersättas. I stället kommer en bildad flicka och tar hennes plats. Fröken Elisabeth är en stackars småskolelärarinna som råkat i konflikt med skolrådet därhemma (s. 152/149). Underförstått är orsaken den att hon haft ett förhållande. Och anledningen till inträdet i bordellen är då rimligen att hennes avgångsbetyg blivit sådant att hon aldrig mer kan få en anständig anställning.²⁰

På bordellen börjar fröken Elisabeth tala med flickorna om ett annat liv än det som de känner. Bland annat undervisar hon de häpna flickorna om ”mänskovärdet”. De förstår inte riktigt allt, men de börjar drömma om ett annat liv och börja lägga undan pengar för att kunna resa till Amerika och börja ett nytt liv.

Under sommaren är det stiltje på bordellen, men det går ännu en tid och till sist måste fröken Elisabeth ju ändå bita i det sura äpplet och göra skäl för sig. Men det slutar i skandal. Hon vägrar att ta emot sin första kund, allmänt kallad ”lustiga Frans”, därför att hon finner honom simpel och vulgär – inte ska hon behöva ta emot en sådan!

Hon talar åter om mänskovärdet, och flickorna får nu för sig att mänskovärdet består i att inte ”ta emot karlar”. Efter några veckor har dessa tankar mognat hos dem och de startar en strejk. De ska inte heller ta emot några karlar!

Men sent samma kväll som den improviserade strejken börjar kommer en fin herre, han är rent av professor i Uppsala. Fröken Elisabeth är plötsligt som förändrad:

– Är han professor?

Ja, han var professor i juridik.

Det flög en rodnad över fröken Elisabeths kinder. Hon vågade ej se in i hans ansikte, men då och då höjdes hennes blickar mot honom med ett flickaktigt skyggt behag.

Utan ett ord gick professorn fram till henne och framställde sitt frieri. Varsamt och chevalereskt tog han henne under armen. Och hon följde. Ett ljuvt leende låg över hennes ansikte, och lycklig lutade hon sitt huvud mot hans axel.

Och så reglades dörren.

De övriga flickorna blir oerhört upprörda över detta svek. Det blir kalabalik. Polisen kallas in och alla utom fröken Elisabeth blir förda till kvinnofängelset i Norrköping i väntan på rannsakan och eventuell dom.

Recensenterna fann denna historia – inte alls dålig, men något konstruerad. Och det kan man kanske hålla med om. Trots många realistiska inslag finns det ett drag av osannolikhet över händelseförloppet.

²⁰ Motivet återkommer mer utfört och då också med ovanstående upplysningar. Första gången i romanen *Bengt Blancks sentimentala resa* (1917). Sedan också i *Det var en tjusande idyll...*, intressant nog med tanke på att den romanen ju tänks utspela sig just vid samma tid som novellen ”Professorn eller mänskovärdet”.

Hellström har inte enbart belyst den fallna, utstötta kvinnans svårigheter. Återigen har han bearbetat sin egen situation. Bordellen kan ses som en bild för något annat, och det som bearbetas är enligt min tolkning Hellströms förändrade position i den publicistiska världen.

Att publicister på sätt och vis prostituerar sig är ju en inte helt ovanlig tanke. De säljer sig för pengar. Liksom fröken Elisabeth har Hellström sjunkit från bättre förhållanden. Han är författare men kan inte livnära sig på sitt skönlitterära skrivande utan måste söka anställning som tidningsskribent. Vi får åter komma ihåg att journalistyrket inte hade något vidare socialt anseende vid denna tid; och Gustaf Hellströms far avskydde ju "murvlar".

Det fanns ingen annan utväg, men ändå var stoltheten så stor att fröken Elisabeth avvisade sin första kund, därför att han var vulgär. På samma sätt hade Hellström tackat nej till erbjudandet från den enkla "Sölvesborgsavisan". Men när han fick erbjudande från självaste *Dagens Nyheter*, som alltså får motsvara uppsalaprofessorn i novellen, ja då tackade han ändå till slut ja.

Mottagandet

Gustaf Hellström kunde i London, trots allt övrigt elände, glädja sig åt att boken *Kaos* fick ett gott mottagande hemma i Sverige. Så gott att han många år senare återger Bo Bergmans och August Brunius recensioner i romanen *Det var en tjuvande idyll...* Recensionerna kan läsas i medlemsblad nr 13, men här ska ändå några träffande rader från Brunius lyftas fram som avslutning:

Vid läsningen af hans nya bok "Kaos" känner man sig öfvertygad att debutboken [*Ungkarlar*] icke hade mycket af författarens eget jag; det var väl mest ett litterärt stilprof, en formell mogenhetsexamen absolverad i Hjalmar Söderbergs novelettskola. Gustaf Hellström är nog en fullt modern man, men han är icke en blaserad skeptiker. Världen och lifvet intresserar honom uppenbarligen in i dess minsta skrymslen och detaljer och han döljer icke den njutning iakttagelsen bereder honom. Hans stil är utan tvifvel anknuten till Hjalmar Söderberg, men är icke kopia; den har sin egen art, lite muntrare och mera saltad än den nämnde författarens och mindre fransk. Det är emellertid en angenäm överraskning att någon gång i vår yngsta prosadiktning finna de lyriska morgondimmorna bortsopade af en frisk vind, allt det skälfvande, stämningsfina, spröda och onämbara bortskymdt genom en skarp och jämn belysning som endast framhäfver känslans och tankens realiteter. Men "Kaos" är trots sin öfvervägande intellektuella karaktär icke en torr och kall bok. I "Träbenet", den första af de tre noveller som bilda trilogien, sticker för första gången på länge *humorn* upp sitt hufvud i vår litteratur, en humor som är modern i sitt förstulna leende och individuell med en stillsam objektivitet på ytan och ett rörligt och känsligt djup därunder.

Ekonomisk berättelse för Gustaf Hellström-sällskapet 2023

Resultaträkning:

I bokslutet för Gustaf Hellström-sällskapet 2023 uppgår intäkterna till 33 881,92 och utgifterna till 33 036,07.

Intäkter:

Medlemsintäkterna sjunker sakta, då vi har en medlemskader med hög ålder, även om det glädjande nog har tillkommit några enstaka nya medlemmar.

Med det sakta sjunkande medlemsantalet i tankarna bör styrelsen göra något för att öka medlemsantalet.

Försäljningen har också en sjunkande trend, något att beakta.

Kristianstad kommun har även detta år gett understöd till sällskapet, liksom Handelsbanken.

Utgifter:

Kostnaderna för medlemsbladen och utskicken av dessa är en ökande kostnad, särskilt portokostnaden har ökat på senaste tid.

Övriga utgifter är domänkostnaden för hemsidan, bankavgifter och medlemsavgiften till DELS (De litterära sällskapen). Inköp i övrigt är kontorsmaterial och den digitala prenumerationen på *Dagens Nyheter*, vilken ger tillgång till *DN*-arkivet, som behövs för forskningen kring Gustaf Hellström.

Vidare har ett stipendium delats ut. (Det skulle ha varit två stipendier, men den ena stipendiaten hörde aldrig av sig.)

Under året har en större del av banktillgångarna lagts på ett räntebärande konto, vilket ger ett litet men välkommet tillskott.

Inkomster och utgifter har balanserats ganska väl under året.

Årets resultat: +845,07 kr.

Balansomslutningen med banktillgångar och kontantkassa blir 86 383,88 kr.

GUSTAF HELLSTRÖM-SÄLLSKAPET

Bokslut 2023

Resultaträkning

Intäkter

Medlemmar	19 400
Försäljning	2846
Bidrag	11 118
Övrigt	0
Ränta	517,92
S:a intäkter	33 881,92

Utgifter

Trycksaker	13 500
Möten	2771,35
Domän	1957,50
Avgifter	2370,50
Stipendium	1000
Inköp	4366
Porto	7071,50
S:a utgifter	33 036,85

Årets resultat + **845,07**

Balansräkning

Ingående saldo	85 538,81
Årets resultat	845,07
S:a	86 383,88
Tillgångar	
Bankkonton	85 427,88
Kontantkassa	956,00
S:a	86 383,88

Gustaf Hellström-sällskapets verksamhets- berättelse för år 2023

Styrelse

Roland Persson, ordförande

Ewe Hogland , kassör

Anna Wållgren, sekreterare

Lennart Leopold, redaktör för medlemsblad och webbmaster

Anders Tell, Facebookansvarig

Viveca Dettmark, marknadsansvarig

Lena Grollmuss, t o m september

Revisorer: Jan Seebass och Rune Gunnarsson

Valberedning: Kaj Ojanne, sammankallande, Sylva Andersson Karlsson

Medlemmar och medlemsavgifter: Vid årsskiftet 2023/2024 hade Gustaf Hellström-sällskapet 143 medlemmar – en minskning med 9 personer under året. Årsavgiften var oförändrad 175:- för enskild medlem, 200 kr för familjemedlemskap och 2000 för ständigt medlemskap.

Ekonomi visar för året ett litet plus på drygt 900 kr. Intäkterna domineras av medlemsavgifter och bidrag. Vi har lyckats hålla uppe vårt medlemsantal någorlunda och fått bidrag från Kristianstads kommun och Handelsbanken. Däremot är fortfarande vår försäljning svag. Sällskapet har totalt intäkter på drygt 33 000 kr. Utgifterna är på strax över 33 000 kr och domineras av tryck- och portokostnader. Kostnaden för mötesverksamheten är låg, tack vare att årets föredragshållare har ställt upp gratis.

Styrelsemöten: Gustaf Hellström-sällskapet styrelse har under verksamhetsåret haft sex protokollförda sammanträden varav ett konstituerande sammanträde.

Verksamhet:

Årsmötet genomfördes den 23 april. Föredragshållare var Thomas Ek som talade över Olle Hammarlund. Föredragets rubrik ”Hugskott och kosmos” fångar ett fångslande författarskap. Hammarlunds infallsrika och spänstiga prosa rör sig med lätthet över vida intellektuella landskap. Och förvisso är Hammarlunds uppväxt i Kristianstad viktiga inslag i författarskapet. En skriftlig version av föredraget finns i medlemsblad nr 46.

Höstmötet ägde rum i Östermalmskyrkan. Temat var Gustaf Hellströms första Stockholmsperiod och i centrum stod romanen *Det var en tjusande*

idyll... Upplägget var ett samtal mellan Lennart Leopold och Roland Persson. Stockholmstiden var en avgörande period i Hellströms liv. Av olika skäl trivdes den unge Gustaf Hellström inte särskilt bra i Stockholm, men till slut möjliggjorde *Dagens Nyheters* erbjudande att verka som utrikeskorrespondent i London en öppning – det blev en befrielse och en litterär nystart.

Under året har två **medlemsblad** givits ut, båda med Lennart Leopold som redaktör och huvudsaklig skribent. Nr 45 behandlar Gustaf Hellströms period i Lund och nr 46 vägen fram mot boken *Kaos*, samt ovan nämnda uppsats av Thomas Ek.

Under **Kulturnatten** höll Gustaf Hellström-sällskapet öppet hus i GH-rummet.

Sällskapet deltog i **Bokfestivalen** med bokbord.

Två **författarvandringar** genomfördes under semesterperioden. En Hellströmvandring under ledning av Bengt Granstrand och en vandring kring Kristianstadslitteraturen under ledning av Roland Persson och Anders Tell.

Kallelse till Gustaf Hellström-sällskapets årsmöte 2024

Årsmöte kommer att hållas lördagen den 13 april.

Plats: Föreningslokalen i kvarteret Stormen, dvs Brf Stormens gårdshus med ingång från Ängsvägen, strax bakom Östermalmskyrkan.

Tid: 14.00 till ca 16.00

Årsmötesförhandlingar

Ärenden:

- 1 Val av ordförande för mötet
- 2 Val av sekreterare för mötet
- 3 Val av justeringspersoner
- 4 Fråga om mötets stadgeenliga utlysande
- 5 Styrelsens verksamhetsberättelse
- 6 Ekonomisk rapport
- 7 Revisorernas berättelse
- 8 Fråga om ansvarsfrihet för styrelsen 2023
- 9 Val av ordförande för Gustaf Hellström-sällskapet för ett år
- 10 Val av kassör för Gustaf Hellström-sällskapet för ett år
- 11 Val av övriga styrelseledamöter
- 12 Val av revisorer och revisorssuppleant
- 13 Val av valberedning
- 14 Fastställande av årsavgift för 2025
- 15 Kommande verksamhet i Gustaf Hellström-sällskapet
- 16 Övriga frågor
- 17 Årsmötet avslutas

FÖREDRAG: Gustaf Hellströms roman *Dagdrömmar* i lokalhistorisk belysning

Mats Pettersson, en av Kristianstads främsta lokalhistoriker, berättar och samtalar med Roland Persson om Gustaf Hellströms roman *Dagdrömmar*. I denna barndomsskildring får staden Kristianstad under perioden före första världskriget sin belysning. Vad kan vi säga om den bild som framträder?

Observera, ändrad plats denna gång:

Brf Stormens gårdshus. Ingång från Ängsvägen, Kristianstad

Varmt välkomna till årsmötet!

Roland Persson
ordförande

Hellström-Nytt...

Sällskapet ordnar årsmöte lördagen den 13 april, 14.00 till ca 16.00

Vi samlas i föreningslokalen i kvarteret Stormen (Brf Stormens gårdshus) med ingång från Ängsvägen, strax bakom Östermalmskyrkan.

Under rubriken ”Gustaf Hellströms roman *Dagdrömmar* i lokalhistorisk belysning” samtalar Mats Pettersson med Roland Persson om Gustaf Hellströms roman *Dagdrömmar*. I boken följer man ju Stellan Petreus utveckling från småbarn till nybakad student. Men samtidigt belyses staden Kristianstad under perioden innan första världskriget, och det är denna verklighetsbakgrund som mötet främst ska behandla. Vad kan vi säga om den bild som framträder?

Under hösten 2024 bjuder Gustaf Hellström-sällskapet in till två högtintressanta evenemang, bägge i Lilla salen på Kristianstads stadsbibliotek.

Lördagen den 19 oktober genomförs ett möte tillsammans med föreningen Gamla Christianstad och Kristianstads stadsbibliotek. Tema är tiden och staden som formade Gustaf Hellström. Vi återknyter alltså till årsmötets tema, på sätt och vis, men denna gång blickar vi utåt och sätter in staden och Gustaf Hellström i sitt centraleuropeiska sammanhang.

Ingemar Ottosson ger ett europeiskt perspektiv på stadens historia, medan Anders Björnsson bidrar med ett litterärt perspektiv genom att lyfta fram Gustaf Hellströms europeiska samtida.

Lite senare under hösten, **tisdagen 12 november**, får vi besök av Akademiledamoten Ingrid Carlberg. Även detta evenemang är ett samarbete med Kristianstads stadsbibliotek.

Med utgångspunkt från sin aktuella bok *Marionetterna* kommer Ingrid Carlberg att belysa det klimat av desinformation och antidemokrati som rådde under mellankrigstiden och till vilket Gustaf Hellström och andra intellektuella var tvungna att förhålla sig.

Närmare detaljer kring höstens arrangemang kommer i nästa medlemsblad.

Gustaf Hellström-sällskapet är ett ideologiskt fristående sällskap, som verkar för att lyfta fram Gustaf Hellströms litterära författarskap och journalistik. Sällskapet har sitt säte i Kristianstad.

Adress: c/o Lennart Leopold, Floravägen 74, 291 43 Kristianstad.

Mailadress: ghsallskapet@gmail.com

Hemsidans adress: www.gustafhellstrom.se

Styrelse: Roland Persson, ordförande; Ewe Hogland, kassör; Anna Wållgren, sekreterare; Viveca Dettmark, Lennart Leopold och Anders Tell, ledamöter.

Hedersmedlemmar: Christina Hamrin och Daniel Soutine.

Ständigt medlemskap: *Kristianstadsbladet*.

Medlemsblad, redaktör: Lennart Leopold.

Skriftserie, redaktör: Vakant.

Hemsida, redaktör: Lennart Leopold.

Facebooksida, redaktör: Anders Tell.

Medlemsavgift: 175 kronor för enskild medlem, 25 kronor för familjemedlem. Engångsavgift för ständigt medlemskap 2000 kronor. Medlemsavgiften betalas på **bankgiro 5584-8147**.
Glöm inte att skriva ditt namn och adress!

Sponsring eller annat stöd på senare år: Folkuniversitetet, Handelsbanken, Kristianstad Bokhandel, Kristianstads kommun samt Svenska Akademien.